מחוון: סוכה ב ע"א, עיון לכיתה י"ב

נוצר בבינה מלאכותית · נוסח הגמרא, רש"י ותוספות: דפוס וילנא (מתוך ספריא). ההסברים והשאלות בניסוח שלנו.

המחוון מציג כיוון תשובה מלא. תשובה בניסוח אחר שמביאה את הנקודות המרכזיות ומבוססת על המקור מקבלת את מלוא הניקוד. ציטוטים במחוון הועתקו מן המקורות שבדף. בשאלות 8–9 (יישום ויצירה) הניתוח הוא שלנו, לפי ההיגיון של כל שיטה, ואינו פסק הלכה.

1. ההנחה: בסוכה ובמבוי אותו דין בדיוק, שיעור של עשרים אמה בגובה ("שדינם שוה לענין גבוה"), ובכל זאת המשנה משנה את הלשון: בסוכה פוסקת "פסולה", ובמבוי מלמדת תקנה ("ימעט"). השאלה מניחה שמשנה עקבית בלשונה, ולכן שינוי לשון בין שני דינים מקבילים צריך הסבר.

2. (1) הגמרא מקשה רק מסוכה וממבוי, כי דינם שווה בעניין הגובה ובכל זאת שונה לשון המשנה; בהדס אין דין מקביל כזה. (2) בהדס היה צורך מיוחד ללמד את התקנה: היינו חושבים שכיוון שההדס גדל כשהוא פסול ("גדולו בפסול"), אין לו תקנה. המסקנה: משנה מלמדת תקנה במפורש כשהתקנה עצמה היא חידוש, דבר שלא היינו יודעים לבד.

3. רש"י: "פסולה" = "לא נעשית כתורה וכהלכה". בסוכה יש דין קודם, שיעור שנאמר מסיני עוד "קודם שנשנית המשנה", ולכן אפשר לומר שהסוכה פסולה. במבוי, שכולו מדרבנן, לפני המשנה לא היה דין: "מאן פסלה?", המשנה היא "תחלת הוראתו", ולכן מתאים ללמד תקנה.
תוספות (ראשון): אילו נאמר "ימעט" בסוכה, יש חשש שאדם יטעה ויחשוב שזה רק לכתחילה ובדיעבד כשרה, ויבוא לאיסור דאורייתא. לכן המשנה כתבה "פסולה", אף ש"ימעט" הוא "לישנא מעליא" (לשון נקייה יותר, כמו בפסחים ג ע"א). במבוי, שהוא מדרבנן, לא חששו, ובחרו בלשון הנקייה.
תוספות ("אי נמי"): הלשון עצמה מסמנת את מעמד הדין: "ימעט" משמע חומרא דרבנן, "פסולה" משמע דאורייתא. במבוי, לפי זה, "ימעט" מתאים כי הדין באמת מדרבנן.
ההבדל העקרוני: רש"י מסביר לפי משמעות המושג והרקע של הדין (האם היה דין שאפשר לעבור עליו); התוספות מסבירים לפי השיקול החינוכי-מעשי: איך הלומד יבין את הלשון ויפעל. התוספות מציינים במפורש "ובקונטרס לא פירש כן".

4. הפשט: לפי רש"י הפסוק מתאר את העבר, את "היקף ענני כבוד" שהקיפו את ישראל במדבר, ו"סוכות" הן העננים.
הדרשה של רבה: "ידעו" אינו רק סיפור, אלא דרישה: "עשה סוכה שישיבתה ניכרת לך", ו"הושבתי" מתפרש "צויתי לישב". כדי שאדם "יידע" שהוא בסוכה, עליו לראות את הסכך; למעלה מעשרים אמה "לא שלטא בה עינא", העין אינה רואה את הסכך, ולכן אין ידיעה והסוכה פסולה. רש"י מדגיש שהפשט לא נדחה, ובכל זאת דורשים את הפסוק גם לדרשה.

5. רבה: "ידעו"; חסרה הידיעה: האדם אינו רואה את הסכך ואינו מודע שהוא בסוכה; נקבע לפי חוויית האדם (ראייה של אדם רגיל); בדף ב ע"א אין קושיה עליו.
רבי זירא: "לצל"; הסכך אינו ממלא את תפקידו: הצל בא מן הדפנות ולא מן הסכך (רש"י: "הצללין מגיעין זה לזה מתוך גובהן של דפנות"); מציאות פיזיקלית; קושיית עשתרות קרנים, ותשובה בדרך של חילוק.
רבא: "תשבו שבעת ימים" (סוכה של שבעה = עראי); המבנה אינו דירת עראי: בגובה כזה צריך יסודות ומחיצות קבועים (רש"י); אופי המבנה; קושיית מחיצות של ברזל, ותשובה בדרך של ניסוח מחדש ("הכי קאמינא לך").

6. א. רבי זירא משאיר את העיקרון (צריך צל של סוכה) ומחלק: "התם דל עשתרות קרנים איכא צל סוכה, הכא דל דפנות ליכא צל סוכה". ההרים חיצוניים לסוכה, ואם נסיר אותם הסכך נותן צל; הדפנות הגבוהות הן חלק מן הסוכה, ואם נסיר אותן "חמה באה מתחתיה" (רש"י) ואין צל של סכך. רבא מנסח מחדש: "הכי קאמינא לך", לא אמרתי שחייבים דירת עראי, אלא שהגובה שבו אדם עושה דירת עראי הוא השיעור.
ב. רבא מודה שסוכה עם מחיצות של ברזל (דירת קבע) כשרה עד עשרים אמה: "כי עביד ליה דירת קבע נמי נפיק". רש"י: "ודאי יש בכלל קבע עראי", והתורה הזכירה עראי רק "לתת לך שיעור בגובהה שתהא יכולה לעמוד על ידי יתידות עראי".
ג. אחרי התשובה העראי הוא מדד לשיעור, לא תנאי: השאלה היא אם בגובה הזה אפשר לבנות דירת עראי, לא איך נבנתה הסוכה בפועל. דוגמה: סוכה של 15 אמה עם קירות ברזל כשרה; סוכה של 25 אמה, גם אם בנויה קל, פסולה ("כי עביד ליה דירת עראי נמי לא נפיק"). לבדוק: הוכחה מהלשון בכל סעיף.

7. מתמקדות בסכך: רבה (העין צריכה לראות את הסכך; "וסוכה היינו סכך כשמה") ורבי זירא (הצל צריך לבוא מן הסכך; רש"י: "אין סכך אלא העשוי לצל"). ההגדרה: סוכה היא הסכך, והשם "סוכה" בא מן הסכך.
מתמקדת במבנה כולו: רבא, שבודק אם הדירה כולה, יסודותיה ומחיצותיה, יכולה להיות זמנית. ההגדרה: סוכה היא "דירה" זמנית של שבעה ימים. כיוון להעשרה: בתוספות (חלק ד) רואים שגם לפי רבא יש לסכך מעמד מיוחד: הדפנות יכולות להיות קבע, אבל הסכך חייב להיות עראי. מתקבלת כל פסקה מנומקת המבחינה בין שתי ההגדרות ומביאה ראיה מרש"י.

8. א. פסולה. אחרי "הכי קאמינא לך", למעלה מעשרים אמה אדם עושה דירת קבע, ו"כי עביד ליה דירת עראי נמי לא נפיק"; הבד הקל אינו משנה את השיעור.
ב. לגבי הדפנות: אין בעיה, עד עשרים אמה "כי עביד ליה דירת קבע נמי נפיק". לגבי הסכך: לפי התוספות, "בסככה... לא מיתכשרה עד דעביד לה עראי", ולכן לפי ההיגיון שלהם סכך קבוע שגשמים אינם נכנסים בו אינו כשר. (הערה למורה: זו סברת התוספות על דף ב בלבד; דיני הסכך המעשיים נלמדים בהמשך המסכת ובפוסקים.)
ג. פסולה. שלא כמו במקרה של אביי, כאן "דל עשתרות קרנים" אינו עוזר: גם בלי ההרים, הדפנות הגבוהות של הסוכה עצמה מטילות את הצל, ו"דל דפנות ליכא צל סוכה".
ד. שאלה לדיון; הגמרא בדף ב ע"א אינה דנה בכך. כיוון מצופה: הלשון הכללית "אדם יודע" / "לא שלטא בה עינא" מתארת ראייה של אדם רגיל, והמשנה נותנת מספר קבוע (עשרים אמה), ולכן סביר שהשיעור קבוע לכולם ואינו משתנה לפי היושב. תשובה הפוכה מנומקת היטב מתקבלת.

9. שאלה פתוחה. דוגמה: "אלא מעתה, היושב בלילה בסוכה נמוכה ואינו רואה את הסכך מפני החושך, הכי נמי דלא הוי סוכה?" תשובה בדרך חילוק: "התם, דל חשוכא, שלטא בה עינא; הכא, אפילו ביום, לא שלטא בה עינא": הפסול צריך להיות במבנה הסוכה עצמה ולא במצב רגעי. תשובה בדרך ניסוח מחדש: "הכי קאמינא לך: עשרים אמה הן שיעור; עד עשרים, שדרך העין לשלוט, כשרה גם כשאינו רואה בפועל". לבדוק: מבנה הקושיה (אלא מעתה + מקרה + הכי נמי) ותשובה המתאימה לאחת הדרכים.

ד א. רבא: "צא מדירת קבע ושב בדירת עראי". רש"י: "סוכה של שבעה ותו לא", מבנה שנועד לשבעה ימים בלבד הוא מטבעו זמני, "ודייה במחיצות קלות". למעלה מעשרים אמה "צריך לעשות יסודותיה ומחיצותיה קבועין שלא תפול", ולכן היא כבר אינה דירת עראי. (5 נק': 2 לדרשה, 3 לקשר לפי רש"י.)

ד ב. לפי תשובת רבא, די שהסוכה "ראויה לעשותה עראי", גם אם בונים אותה קבע. אם כן אפשר לקבוע את הנסרים במסמרים, כך שגשמים לא ייכנסו, ולשבת בסוכה גם בגשם. ולמה אמרו (תענית ב ע"א) שגשמים בחג הם סימן קללה? (6 נק')

ד ג. האפשרות: אולי אסור לקבוע את הסכך משום "גזרת תקרה" (כפי שמביאים התוספות מסוכה יד ע"א): אם יכשירו נסרים, יבואו לומר "מה לי לסכך בזה, מה לי לישב תחת תקרת ביתי". הדחייה: הגזרה היא רק מדרבנן, ומדאורייתא אפשר היה להגן מפני גשם; לכן אי אפשר לקרוא לגשם "סימן קללה" בגלל איסור שהוא רק מדרבנן. (6 נק': 3 לאפשרות, 3 לדחייה.)

ד ד. התירוץ: לגבי הדפנות לא אכפת לנו אם הן קבע; אבל הסכך, ש"עיקר הסוכה על שם הסכך", כשר רק כשהוא עראי. סכך שמונע גשמים הוא סכך קבע ולכן פסול, ולכן הגשם באמת מונע את המצוה ובצדק נקרא סימן קללה.
לגבי רבי זירא: בפסוק כתוב גם "ולמחסה ולמסתור מזרם וממטר", והיה אפשר לדרוש שהסוכה צריכה להגן גם מגשם; אבל כיוון שהסכך חייב להיות עראי, וסכך שמונע גשם הוא קבע, דורשים מן הפסוק רק את הצל. (8 נק': 4 להבחנה דפנות/סכך ונימוקה, 4 ליישום על רבי זירא.)

המשך הסוגיה (דף ב ע"ב): הגמרא מסבירה למה כל אמורא לא למד כשני האחרים, ומביאה את מעשה הילני המלכה. נושאים אלה נמצאים במבחן הי"ב שבאתר ואינם חלק מדף זה.